

Тетяна Качак,
кандидат філологічних наук,
доцент Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ФРАНЦУЗЬКА ПОЕЗІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті подано загальний огляд найактуальніших українських перекладів французької поезії для дітей. Зазначено, що французька поезія для дітей розвивається на базі кращих поетичних традицій, пропагованих у творчості давніх і сучасних поетів Франції. Детальніше охарактеризовано художні особливості текстів Мореса Карема, Робера Десноса, Жака Превера, Клода Руа, Мадлен Лей, Жака Шанпантро, Жана-Люка Моро, написаних спеціально для дітей.

Ключові слова: французька поезія, іронічна поезія, мовна гра.

Tetyana Kachak

FRENCH CHILDREN'S POETRY TRANSLATED INTO UKRAINIAN

The article provides a general review of the most topical Ukrainian translations of the French poetry for children. It is noted that the French poetry for children is developing on the basis of the best poetic traditions cherished in the works by ancient and contemporary French poets. A more detailed description has been given to the texts by Mores Kareem, Robert Desnos, Jacques Prevert, Claude Roy, Madeleine Ley, Jacques Chanpantrout, Jean-Luc Moreau, written specially for children.

Key words: French poetry, ironic poetry, play on words.

Кожна національна література презентує різноманітні за змістом та жанрами поетичні тексти, але тільки незначна їх частина завдяки перекладам на інші мови стає доступною широкому колу читачів і долає локальний

культурний простір. Проблема відбору текстів для перекладу завжди актуальна. Аналізуючи ту чи іншу національну поезію у перекладах на українську, зауважуємо, що маємо справу лише з окремими зразками, вторинними текстами, і наші уявлення про поетичні тенденції тієї чи іншої національної літератури далеко не повні.

Гостро постає питання літературознавчого осмислення та узагальнень висловлювань критиків та теоретиків літератури стосовно перекладної поезії для дітей. Так, об'єктом даного дослідження виступає перекладена українською мовою поезія французьких авторів. Метою статті є спроба подати загальний огляд найактуальніших українських перекладів французької поезії для дітей, охарактеризувати їх художні особливості.

Французька поезія для дітей розвивається на базі найкращих поетичних традицій, пропорованих у творчості давніх і сучасних французьких поетів. У коло дитячого читання входять поезії французьких класиків - П'єра де Ронсара («До Солов'я»), П'єра-Жана Беранже («Зима», «Липневі могили»), Віктора Гюго («Діти», «Мамі на день народження»), Поля Верлена («Обрій і не мріє», «Голубіє понад дахом»), Гійома Аполлінера («Рак», «Павич», «Верблюд», «Хвора осінь») та інших. Однак окремої уваги варта творчість тих французьких поетів, які писали спеціально для дітей.

Моріс Карем (1899-1977) - бельгійський поет, який писав французькою мовою і ще за життя став класиком дитячої поезії. Поет вважав, що юний читач повинен пізнати і полюбити добрі, світлі і веселі вірші, тоді і в житті він буде доброю і світлою людиною.

У доробку поета лірична й ігрова поезія; вірші, звернені до Бога і до дитини; твори радісні і сумні. У поезіях Карема сконденсований весь світ дитинства. Твори будь-якого жанру (колискові, звернення-молитви, ігрові пісні та інші) позначені специфічними рисами стилю поета: розміреністю ритму, емоційною градацією, анафорою та епіфорою, афористичністю. Синтаксис поезії Моріса Карема - одна із граней, складає гармонії і неповторності його поетичної системи, яку не завжди вдається відтворити при перекладі іншою мовою. Ланцюговий повтор та інші синтаксичні фігури підкреслюють орнаментальність та експресивний характер поезії [Див. 8].

Юний читач має можливість ознайомитись із українським перекладом низки поезій М. Карема: «Як намалювати людину», «Кіт і сонце», «Чорне кошеня», «Мій маленький кролик», «Вітер летить за метеликом», «Літній дощ», «Тиша», «Осінні квіти», «Поштар», «Музика», «Північний вітер», «Мій кактус», «Переїжджає небо», «Сонце сідає», «Самокат» й іншими, перекладеними Володимиром Каденком і вміщеними у збірці «Блакитне й біле» [4].

Гумор та іронія, гра словами та римами забавляє читача вже з першої сторінки. Поезія «Місяць» описує місяць у різних фазах: молодика, «кривим на щоку, він похував з одного боку»; повню, як «голівку сиру». Використовуючи елементи анафори та епіфори, поет змальовує мрії хлопчика, який не може вирішити задачі («Складна задача») і віддається роздумам про чудасії. Він кмітливий і має багату уяву, але розчарований, оскільки це «якби», не є реальним: «Але співають не вміють рибки, / Ні кури - плавати мов рибки, / Свистіти не вміють мишки...».

У поезії «То як робити уроки» автор розгублено шукає відповіді на запитання: як робити уроки, коли всі зошити на Волині, лампи настільні - в Попільні, «граматика любя - / На острові Куба». Своєрідна гра у простака, де відсутня логіка, але присутня ідея - показ неординарної гри уяви учня, який не має особливого бажання вчитися, але намагається пояснити ситуацію. На цьому наголосив у рецензії на книгу Дмитро Шульга [11].

Вірш «Пляшечка з чорнилом» передає уявлення автора про те, як за допомогою чорнила можна намалювати і «човника з вітрилом», і «козу рогату», і «натовп на майдані», і «королівську вежу» і «всю сім'ю ведмежу», а так виводить чітке формулювання настанови дитині: «Для себе і для друга / Все ладен ти дістати, / Якщо не ледацюга / І вмієш малювати».

Строфічна поезія «Павук» - «розхристаний опис» павука, який вирушив у дорогу, а за ним сумує весь сад і ніхто не знає, куди він подався. З ніжністю і любов'ю Карем описує розумне кошеня, що випустило мишку, але слухає її шкряботіння, таким чином проявляючи розуміння («Мое розумне кошеня»). Оригінальністю змісту позначений твір «Про що думає бліда поганка».

Катерина Паньо у рецензії на книгу Моріса Карема зазначила, що саме така поезія виховує в дітей уміння відчувати. Це поезія, в якій закладені традиційні цінності і християнський дух. «...Моралізування абсолютно чуже його віршам. Ніякого проповідництва й каламуті про «поганих і хороших хлопчиків» у дусі традиційної дидактичної літератури. Зовсім навпаки. Виключивши відвертий стьоб, деякі вірші Карема можна було б порівняти зі «Шкідливими порадами» Остера. Навіть казка, навіть молитва для Карема - привід для іронічної усмішки, а не «добрим молодцям урок». Тобто урок, звичайно, але зовсім про інше» [6].

Робер Деснос (1900-1945) - поет, сценарист, журналіст, автор книги шедеврів дитячої поезії «30 байкопісеньок для слухняних дітей» [2], яка вийшла українською у перекладі М. Ткаченка і була проілюстрована А. Вишневським.

Адресовані дітям твори Р. Десноса сповнені щирості, життєвої сили, радості. В них відчутна спостережливість за світом тварин, птахів, квітів і рослин. Це загадкова країна дитинства. У поетичних творах Десноса показано світ очима дитини, любов до навколишньої природи. Дитяча безпосередність та імпровізація, раптові переходи думки, відтворення дитячого мислення та світорозуміння стають джерелом створення байок-пісеньок «Пелікан», «Мураха», «Ведмідь», «Кит», «Морський коник», «Зозуля», «Щука», «Леопард», «Зебра», «Омар», «Едельвейс», «Метелики», «Сонечко», «Жабка», «Коник-стрибунець», «Первоцвіт», «Незабудка», «Нічна красуня», «Рододендрон, гвоздика й бузок» - поезій, які відкривають маленьким читачам природу Франції, відтворюють знайомі з дитинства образи. Невеликі за розміром строфічні тексти відкривають перед читачами гумористичні образи коника-стрибунця, робота якого без кінця стрибати; зебри, на спині якої відбилась решітка і яка хоче тільки кудись бігти; пелікана, який зніс яйце на шапці капітана Джонатана; мурашки довжиною три метри; леопарда та інших тваринок і комах. Розважальність, мовна гра, алогічність думок, асоціативність та дотепність надають поетичним текстам Десноса особливого характеру.

Поезія «Пелікан» стала хрестоматійним твором. Монорима, метафорика і ритмічна структура перекладу максимально наближує його до оригіналу.

Одного разу капітан,
Якого звали Джонатан,
Іч, пелікана у капкан
Спіймав на острові Тайвань.
І Джонатанів пелікан
Тут зніс яйце, як баклажан,
З якого - бачить капітан -
З'явився другий пелікан...

Вірш «Мурашкоїд», побудований на повторах одних і тих же запитання та відповіді. Хоч ця відповідь («Синій колір, сірий колір, білий колір, чорний колір») так і не дає читачам уявлення яким же був мурашкоїд, адже автор обірвав поезію на тому, що мурашкоїд з'їв мурашиний омлет, погасив світло і - «Привіт». Контрастна лексема на позначення вітання розміщена власне у фіналі твору, надаючи йому алогічності.

Художній прийом повтору окремих віршових рядків використано автором і у поезії «Жирафа». Як зауважує російський перекладач поезій Десноса Михайло Яснєв, важливо не стільки «що» говориться у віршах Десноса, скільки «як» це сказано. Оригінальністю позначені поезії «Дитинка на місяці», ліричний вірш «Світлячок».

Жак Превєр (1900-1977) - автор поем, пісень, сценаріїв, казок, сценок, афоризмів, віршів. Діти захоплюються його ліричною, веселою та іронічною поемою «Місячна опера», героя якої звали Хлопчик-з-Місяця, «тому, що він бачив сни, в яких бував на місяці і бував щасливим у снах»; казками у прозі («Ослик»), віршованими загадками та лічилками.

«Зимова пісенька для дітей» [1] (у перекладі М. Коцюбинської) - сюжетна поетична розповідь про символічного діда-сніговика, який зимової ночі «з люлькою своєю незмінною» «до малої хатинки / не стукаючи заходить», щоб зігрітися біля грубки, але «раптом за мить зникає / І лишається тільки води калюжа / в якій плаває його файка / І ще лишається стара шапка». Образ діда-сніговика, оповитий таємничістю фантастичної історії, виписаний автором поступово за допомогою художнього прийому на низування: «Зимової ночі / хтось білий під вікнами ходить / білий під вікнами бродить / То ходить дід сніговик / з люлькою своєю незмінною...». Постійні повтори одних і тих же рядків акцентують на описаній дії, створюють враження перегуку, надають поезії ритмічності (читач уявно може розбити текст на строфи, в яких останній рядок попередньої строфи буде ідентичним із першим наступної). Вірш написаний без розділових знаків, тяжіє до верлібрової форми.

Цікава за змістом і формою «Пісенька птахолова» - еліптична поезія Жака Превєра (у перекладі О. Жупанського). Експерименти з поетичною формою, як і нестандартність опису, колоритність образів, експресивність виразу, лаконізм думки та почуттів - риси, властиві поетиці Превєра. Птаха, спійманого в тенета, автор описує, використовуючи анафору - єдинопочаток, риторичну фігуру, вживану на початку віршованих рядків у вигляді лексичного повтору: «... Птах самотній немов сирота / Птах о як він любив життя / Птахові так хотілось кричати / Птах червоний і теплий як кров / Птах що не раз висоту боров...».

Влучно підібрані епітета та порівняння всебічно висвітлюють образ «птаха, що не раз висоту боров», птаха-пересмішника, птаха-перелітника, лякливого і тендітного, самотнього, «червоного і теплого як кров». Останнє порівняння тяжіє до натуралістичної тенденції зображення художнього образу, але разом із дещо навальним ритмом тексту, накладанням образних характеристик, відсутністю розділових знаків може розглядатися як елемент твору, побудованого за принципом постмодерної поезії.

Звертання до дитини позбавлене повчання чи моралізаторства, але є влучним паралелізмом і своєрідним висновком: «Це серце твоє кохана дитино / Так сумно б'є крилом без упину / У грудях твоїх самотинно». Порівняння пійманого в тенета птаха, який шукає виходу, із серцем дитини наділене глибоким імпліцитним смислом і спонукає читачів до самоаналізу, правильного вибору життєвого шляху, закликає «відкрити себе для добра і любові».

Образ птаха постає і у вірші-інструкції, вірші-рекомендації із двома рівнями прочитання: експліцитним та імпліцитним, - «Як намалювати пташку». Перший рівень - сюжетний: щоб намалювати птаху, спочатку потрібно намалювати клітку, потім почекати, коли влетить птаха, так - клітку витерти і намалювати гарне дерево, а так довершити картину, свідченням чого буде спів птахи. Автор порушує важливу проблему творчості і натхнення, мистецького таланту та імітації. У цьому творі реальне відчуття дійсності поєднане із умовністю уявного світу і суб'єктивністю художнього втілення ідеї автора.

Символічна, іронічна і постмодерна за змістом і формою поезія «Якщо життя перлина» (переклад М. Коцюбинської). Поет нанизує художні образи, актуалізуючи відношення родових і видових понять, прийоми градації та літоти:

«Якщо життя намисто / то кожен день перлина / Якщо життя це клітка / то кожен день сльоза...». Верліброва форма поезії наближує її до фольклорних зразків. Повтор окремих мовних сегментів надає тексту колажності, а використання однотипних складнопідрядних речень - одноманітності, типовості зображення ходу думки ліричного героя. І тільки фінальні рядки зі стереотипним образом-символом червоного серця є логічним завершенням поезії-роздуму. Безперервний словесний потік і відсутність розділових знаків дозволяє кожному реципієнтові відчитувати авторський текст по-своєму. В коло дитячого читання ввійшли й інші поезії Превера: «Червоне завдання» (вірш, написаний у жанрі лічилки), «Про двох равликів» (сюжетна іронічно-сатирична поезія), «Карусельні коники», «Кіт і птаха» (іронічна поезія, написана у жанрі байки із традиційним повчанням у кінці), «Шкільний твір», «Про чарівників», «Якось вийшли ми зі школи», «Нездара», «Пісенька скляра».

Клод Руа (1915-1997) - французький письменник, автор збірок віршів «Не знаєш, чи далеко ще до моря?», «Чорнота зорі», книг автобіографічної прози «Я», «Ми», «У цілому», есе про літературу, перекладів. Поезії для дітей Клода Руа «Пташка летить у небо», «Про чесність», «Як нагодувати Льову зі Львова» та інші, у перекладах (переспівах) Є. Кононенко (збірка «На захист крокодилів») [7]. Згадуючи Руа, перекладач зауважила: «Він дуже любив малюків, він, очевидно, в кожному дорослому бачив дитину і умів звернутись до них, і тут навіть написано, що це для дітей від 4 до 104 років, так, до вічної дитини, він справді звертається до вічної дитини, і тому дорослі з поетичною душею теж дуже люблять цю книгу.»[3].

У Клода Руа багато поезій про тварин, особливо про кішок. Автор висвітлює їх риси (спритність, хитрість, лень), поведки, подає опис («Бідне хворе кошеня» та інші). Розважальні і веселі вірші про мишок, яких зустрічає маленький герой у місті («Миша біла і миша синя»). Оригінальним художнім вирішенням обраних тем позначені вірші «Золота груша», «На захист крокодилів» (побудований на обігруванні фразеологізму «лити крокодилячі сльози»), «Про того, у кого вітер в голові» (іронічно-гумористичний образ «літаючих дітей»). Цікавим за формою є вірш «Запитання», побудований у вигляді запитань, поставлених собакою і коровою. Поезія «Біле і чорне» - асоціативно-символічна і близька до жанру загадки. Образ ворони на білому полі асоціюється із чорними буквами на білому папері.

Клод Руа вміє створювати оригінальні картинки, синтезуючи образність мови та своєрідну інтерпретацію. «Бути поетом, - вважав він, - це значить бути здатним дивуватися мові». Гра слів, асоціативність, гумор та іронія, неоднорідність стильова та структурна, каламбури, синтез уявного та реального, наївність та особливості дитячого бачення світу - риси стилю французького письменника, які ускладнюють переклад тексту. На цьому наголошували рецензенти книги: «Через те, що автор дуже полюбляє гратися словами, українській письменниці іноді доводилося практично відтворювати новий текст. Так з'явився Льова зі Львова, котрий хотів поласувати лев'ятиною, чи учень, котрий писав про млин, який меле дурниці. Також у Клода Руа можна знайти і дотепні замальовки тваринного світу. Скажімо, віршик про kota, який прохав мишку полікувати йому зуб і для цього покласти йому на хворе місце свій хвіст, або пояснення крокодилячих сліз тим, що ці тварини дуже переймаються вселенськими загрозами»[11]. Складність перекладу спричинила і низку критичних зауважень щодо здійсненої праці [Див. 5].

Поза нашою увагою залишаються українські переклади поезії для дітей («Майський жук», «Коло», «Піренейська рапсодія», «Капітан Весна», «Колискова для жирафа», жартівливого вірша, побудованого на переліку французьких імен «З чого зроблені діти»[10, с. 52-53] та ін.) П'єра Гамарри (1919 р.н.), який «найвищим мистецтвом» вважає поезію, особливо дитячу.

Не досліджено й поетику віршів («Мій ослик», «Телятко», «Вечір», «Дідусь», «Поляна ланей», «Вікно», «Стара фея», «Маленька ода», «Жирафа» та інших) Мадлен Лей (1901 — 1981), урбаністичних текстів для дітей («Тротуар», «Всі говорять», «Телевізійні антени», «Гробці», «Манекени», «На ринку чарівників» та інших) Жака Шарпантро (1928 р.н.), дитяча ігрова поезія, лічилки і загадки («Якщо б...», «Лічилка», «Лічилка, щоб піднятися на драбину...» (графічна поезія), «Зимова пісенька», «Азбука у загадках» та ін.) Жана-Люка Моро (1937 р.н.). Останньому належать міркування: «Перекладати поезію - це все одно, що перекладати для органу те, що написано для флейти, чи, навпаки, пропонувати для флейти музику, написану для органу: чим більше ігровою буде поезія, тим ризикованішою буде ця спроба». Це стосується і перекладу поезії самого автора, оскільки кожна з них - це гра.

Багато творів французьких поетів (Даніеля Ландера (1929 р.н.), Жана Руссло (1931 р.н.), Жака Рубо (1932 р.н.), П'єра Корана (1934 р.н.), Анн Рокар, Андре Клер, Марі Тенай та інших) залишаються недоступними для українських дітей через відсутність їх перекладів.

Проаналізувавши українські переклади творів Моріса Карема, Клода Руа, Жака Превера та інших письменників, зауважуємо багатство французької поетичної традиції віршів для дітей. Тематична та жанрова різноманітність, цікаві образи дитячого світу, ігровий настрій та гумористичність зображення, ритмічність та мелодійність, повторення та інші художні особливості, які сприяють читабельності творів, легкому їх сприйманню та запам'ятовуванню - основні риси поетики французької поезії для дітей.

Актуальним залишається питання повного висвітлення французької поетичної традиції. На часі також дослідження специфіки перекладів поетичних текстів інших зарубіжних авторів.

Література

1. Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX-XX сторіччя / Укладач Д.С. Наливайко. - К.: «Навчальна книга», 2002.
2. Деснос Робер. Баєчкопісеньки і квіткопісеньки / Робер Деснос. - К.: Просвіта, 48 с.
3. Євгенія Кононенко вперше завітала до Чернівців // Електронний ресурс. - Режим доступу до статті: <http://citi.cv.ua/news/detail.html?id=14704>
4. Карем Моріс. Блакитне й біле / Моріс Карем. - К.: Грані-Т, 2008.
5. Мельників Ростислав. Хто вполює носорога? / Ростислав Мельників // Електронний ресурс. - Режим доступу до статті: <http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/2008/11/13/121410.html>
6. Паньо Катерина. «Моріс Карем. «Блакитне й біле». Видавництво «Грані-Т»/ Катерина Паньо // «Дзеркало тижня». - 2008. - № 47 (726).
7. Руа Клод. На захист крокодилів / Клод Руа / Переспіви з французької Євгенії Кононенко. - К.: Грані-Т, 2007.
8. Сафронова А. В. Синтаксические фигуры в творчестве Мориса Карема // Синтаксические фигуры как система: Кол. монография. - Смоленск, 2007. - С. 322 - 350 // Електронний ресурс. - Режим доступу до статті: http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/3017/push_ro.pdf?sequence
9. Стихи французских поэтов для детей / Ж.Превер, Р. Деснос, М. Лей, К. Руа, Р. де Обальдиа / Сост., пер., предисл. и коммент. М. Яснова; Ил. и оформл. Т. Кормер. - М.: Самокат, 2006. - 78 с.
10. Трое цуценят покидают Париж. Вірші. - К.: Веселка, 1991.
11. Шульга Дмитро. Дитяча іронічна поезія: французький, бельгійський та російський погляд / Дмитро Шульга // Електронний ресурс. - Режим доступу до статті: http://kirovograd.net/sport_ease/2008/11/21/ditjacha_ironichna_poezija_francuzkii.htm